

منبع بحرانی آب خاورمیانه

نویسنده: پرست. جی. ویسلند

منبع: National Geographic May 1993

مترجم: بهرام نجف پور (عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور
مرکز آموزشی فیروزآباد فارس)

آب شیرین هرگز در خاورمیانه راحت به دست نیامده است، ذخایر آب شیرین این منطقه در حال تحلیل رفتن است. بارش در این منطقه فقط در زمستان می بارد، و آن هم در زمین نیمه خشک فرو می رود. رشد جمعیت، گسترش کشاورزی، صنعتی شدن ناحیه، آب شیرین بیشتری طلب می کند. خشکی و آلودگی، عدم مدیریت و جنگ، آب شیرین را محدود کرده است. کمبود آب چه در میان کشورهای فقیر و چه در میان کشورهای غنی احساس می شود. در مقایسه با آمریکا که در سال ۱۹۹۰ برای هر شهروند ۱۰۰۰۰ متر مکعب ذخیره آب شیرین داشته است. عراق ۵۵۰۰ متر مکعب، ترکیه ۴۰۰۰ متر مکعب و سوریه کمتر از ۲۸۰۰ متر مکعب ذخیره آب شیرین داشته است مصر فقط ۱۱۰۰ متر مکعب و اسرائیل ۴۶۰ متر مکعب و اردن ۲۶۰ متر مکعب بوده است. البته کمبود آب تنها عامل بحران در منطقه نیست، بلکه عدم مدیریت و کاردانی مهمترین عامل بروز این مشکل است. تفاوت های قومی، نژادی، مذهبی باعث شده است، که کشورهای منطقه کمتر به یکدیگر اعتماد داشته باشند و هر کشوری فقط منافع خود را در نظر داشته باشد. به عنوان مثال ترکیه با احداث سد آنتاتورک بر روی رودخانه فرات باعث تحریک احساسات کشورهای پایین رودخانه از جمله سوریه و عراق شده است. البته ترکیه برای این سد اهمیت زیادی قائل است چون این سد سالانه ۹ میلیارد کیلووات ساعت برق تولید خواهد کرد و دو خط لوله، به قطر ۷/۶۲ متر آب سد را به دشت هاران واقع در ۷۷۲/۵ کیلومتری محل سد انتقال خواهد داد. این سد از جمله سدهای ترکیه در قالب طرح آنتاتولی است (در قالب طرح آنتاتولی، ترکیه می کوشد با احداث سدهای متعدد به تقویت کشاورزی در جنوب شرقی این کشور اقدام کند. مترجم) زمانی که کشورهای مختلف از آب رودخانه استفاده می کنند، کشور بالای رودخانه تحت هیچ قانونی ملزم به تهیه آب کشورهای پایین رود نیست. ولی کشورهای پایین رودخانه می توانند، ادعای تاریخی استفاده از آب رودخانه داشته باشند، و برای استفاده درست از رودخانه، کشور بالای رود را تحت فشار قرار دهند. در سال ۱۹۸۹ تورگت اوزال رئیس جمهور وقت ترکیه به کشورهای ترکیه و سوریه هشدار داد که ترکیه برای پرکردن دریاچه سد آنتاتورک آب رودخانه دجله و فرات را به مدت یک ماه خواهد بست، ولی تضمین می کند یک جریان ۵۰۰ متر مکعب در ثانیه در مرز سوریه تحویل کشورهای سوریه و عراق دهد. به منظور کاهش خسارت به کشورهای عراق و سوریه ترکیه از دو ماه قبل از بستن رودخانه های دجله و فرات، آب این رودخانه ها را افزایش داد. ولی این اقدام هم از بروز انتقاد جلوگیری نکرد. توسعه کامل طرح آنتاتولی جریان آب رودخانه فرات را ۶۰ درصد کاهش خواهد داد. این اقدام شدیداً کشاورزی کشورهای سوریه و عراق را به خطر خواهد انداخت.

خاورمیانه یا شرق میانه، ناحیه ای است در جنوب غربی آسیا و شمال شرقی آفریقا که شامل ترکیه، ایران، عراق، فلسطین، اردن، لبنان، سوریه و کشورهای شبه جزیره عربستان بملاوه مصر و سودان می باشد. پاره ای از منابع افغانستان و پاکستان را نیز جزو خاورمیانه محسوب می دارند. اصطلاح خاورمیانه در جنگ جهانی دوم به وسیله ارتش انگلستان رواج یافت و شامل منطقه ای است که از نظر استراتژیک و ژئوپولیتیک دارای اهمیت بسیار است.

این مقاله خلاصه ای از گزارش سفر آقای پرست. جی. ویسلند است که برای بررسی بحران آب در خاورمیانه به کشورهای مختلف منطقه سفر کرده، و به لحاظ دقی که به ابعاد مختلف مسئله داشته است، حائز اهمیت است.

(مترجم)

بدگمانی سیاسی، مانع اجرای طرح های امیدبخش زیادی شده است. در سال ۱۹۸۷ ترکیه پیشنهاد کرد آب دو رود سیحان و جیحان که در جنوب ترکیه به دریای مدیترانه می ریزد، به وسیله دو خط لوله، آب آشامیدنی مورد نیاز کشورهای سوریه، اردن، عربستان سعودی و دیگر کشورهای عرب خلیج را تحویل دهد، اما تعداد معدودی از کشورها این طرح را پذیرفتند و

این طرح بلا تکلیف ماند.

احداث سد بزرگ سوریه بر روی رودخانه فرات باعث نگرانی عراق شده است. به طوری که در سال ۱۹۷۵ زمانی که سوریه در حال پرکردن مخزن سد اسد بود، عراق به نشانه اعتراض به این کار سربازانی به مرز سوریه گسیل نمود. ماجد داود مدیر آبهای بین‌المللی سوریه می‌گوید: «ما چاره‌ای جز این نداریم، کشور ما در سال ۲۰۱۰ بیست و پنج میلیون نفر جمعیت خواهد داشت و این جمعیت احتیاج به آب و غذا دارند».

عراق کشوری که در انتهای رودخانه‌های دجله و فرات واقع شده است، شدیداً با مشکل آب روبرو است. البته این مشکل بیشتر از ضعف مدیریت، عدم سرمایه‌گذاری و ضعف کنترل آلودگی رودخانه‌هاست. جنگ با ایران، حمله متحدین در عملیات طوفان صحرا و درگیری‌های داخلی باعث آشفتگی چهره شهرها، خصوصاً بغداد شده است، این مسائل باعث بروز بیماری‌های ناشی از آب از جمله حصه، وبا، آمیب (رنگ یاخته‌ای) و بیماری‌های معده در شهرهای عراق خصوصاً بصره شده است.

کویت کشور ثروتمندی که عراق چشم طمع به آن دوخته است، آب شیرین کمی دارد، اما پول کافی برای تهیه آب دارد، به منظور استفاده از آب دریا، کویت شش کارخانه نمک‌زدایی ساخته است. شیرین‌کردن هر متر مکعب آب در کویت ۲ دلار هزینه در بر دارد، درحالی که همین عمل در شهر شیکاگو آمریکا ۲۰ سنت هزینه دارد. در کویت برای آب کمک هزینه سنگینی پرداخت می‌شود و مشتری کمتر از $\frac{1}{4}$ ارزش واقعی آب را می‌پردازد. قبل از عملیات طوفان صحرا چهار کارخانه آب شیرین‌کن، روزانه ۲۰۴ میلیون گالن (هر گالن تقریباً $\frac{3}{8}$ لیتر است) آب دریا را شیرین می‌کردند، در حالی که فقط ۱۷۴ میلیون گالن آب شیرین مورد احتیاج کویت بود.

عربستان سعودی در میان کشورهای شبه جزیره عربستان بیشترین سهم در شیرین کردن آب در دنیا را دارد. این کشور ۲۲ کارخانه بزرگ آب شیرین‌کن دارد، که ۳۰ درصد آب شیرین شده در دنیا، به این کشور تعلق دارد. این کشور همچنین پیشقدم در استفاده از آبهای فسیلی می‌باشد. برآوردهای گوناگون، ذخیره آب فسیلی عربستان سعودی را با نرخ پمپاژ فعلی ۲۵ الی ۱۰۰ سال می‌داند، در حالی که سعودی‌ها می‌گویند، ذخایر آب فسیلی‌شان از این مقدار هم بیشتر است.

پطرس غالی دبیرکل سابق سازمان ملل در سال ۱۹۸۵ زمانی که وزیر خارجه مصر بود، هشدار داد که جنگ آینده در خاورمیانه، جنگ آب خواهد بود. در سال ۱۹۶۷ رژیم اشغالگر قدس محل سدی که سوریه و اردن مشترکاً بر روی رودخانه یرموک در حال احداث بودند، بمباران کرد. در سال ۱۹۷۵ بعد از این که ترکیه و سوریه آب رودخانه فرات را به خاطر پرکردن دریاچه‌های سدشان بستند و آب رودخانه فرات در عراق کم شد، عراق خود را برای جنگ با سوریه آماده کرده بود. تمام امید مصر به رودخانه نیل است و در حال حاضر مصر نگران تقاضای بیشتر کشورهای بالای رودخانه برای آب بیشتر است. این موارد بیانگر، نگرانی کشورهای منطقه از کمبود آب و شروع جرقه‌های بحران در منطقه می‌باشد.

آینده اردن از نظر آب تاریک است. زیرا سفره‌های آب زیرزمینی آن به

شدت تخلیه شده است و خشکسالی کشاورزی این کشور را زین برده است. در عمان پایتخت اردن سهمیه‌بندی آب امری عادی است. آب موجود فقط ۲ الی ۳ بار در هفته قادر است، تانکرهای فلزی پشت بام خانه‌ها را پر کنند. اردن هیچ رودخانه مهمی تحت کنترل ندارد، رود اردن قسمتی از مرز این کشور با فلسطین اشغالی را تشکیل می‌دهد، ولی سرشاخه‌های رود اردن اکثر آ از کوه‌های لبنان، شمال فلسطین اشغالی و ارتفاعات سوریه سرچشمه می‌گیرد و در قسمت بالای رود به شدت مورد بهره‌برداری قرار گرفته است، در حال حاضر تنها رودخانه‌ای که به داخل اردن جریان دارد رودخانه Zarqa است.

فلسطین اشغالی ۶۵ درصد از آب مورد نیاز خود را از دو سفره آب زیرزمینی تأمین می‌کند که یکی سفره آهکی زیر کوه‌ها و دیگری سفره کم عمق زیر دشت ساحلی نوار غزه، که قسمتی از آب آن شور است. بقیه از رود اردن و دریاچه جلیله تأمین می‌شود. توسعه کشاورزی در مناطق خشک، بکارگیری سیستم‌های پیشرفته آبیاری و کامپیوتری کردن سیستم‌های آبیاری از جمله عوامل افزایش بازده محصول در فلسطین اشغالی است. فلسطین اشغالی در میان کشورهای منطقه در استفاده از آب فاضلاب‌های شهری برای کشاورزی پیشقدم بوده است. بزودی طرحی در تل آویو آب تصفیه شده برای ۲۰۰۰ آکر (۸۰۹۴ هکتار) از زمین‌های کشاورزی تولید خواهد کرد.

حیات کشور مصر وابسته به رودخانه نیل است. مصریان همیشه به دور جریان نیل که مانند پمپک سبزی جریان دارد، ازدحام کرده‌اند و مثل آن است که همه به رشته طنابی آویزان شده‌اند و می‌ترسند از دست آنها بروند. مصریان خود را مردمی رودخانه‌ای می‌دانند و خود را عرب بیابانی تصور نمی‌کنند. با این وجود مقامات مصری می‌گویند برای تغذیه جمعیت اضافی که برای سال ۲۰۱۰ پیش‌بینی شده است (۲۵ میلیون نفر) باید سریعاً جمعیت قابل ملاحظه‌ای از وابسته بودن به رودخانه کنده شده و در بیابان اسکان یابند. کشور مصر در حال حاضر به رودخانه نیل وابسته است و هر اینچ (۲/۵ سانتیمتر) نوار باریک در طرف رود نیل در سال دوبار و بعضی مواقع حتی سه بار در سال کشت می‌شود. رود نیل علاوه بر مصر از هشت کشور آفریقای دیگر که بیش از ۱۰ درصد مساحت قاره آفریقا را شامل می‌شوند، عبور می‌کند این هشت کشور عبارتند از: اتیوپی، سودان، تانزانیا، اوگاندا، کنیا، زئیر، بروندی، رواندا، مصر به ندرت برای آب نیل ادعایی داشته ولی کشورهای دیگر حوضه به زودی به آب بیشتری برای کشاورزی و طرح‌های تولید انرژی احتیاج خواهند داشت.

حسن ختام گزارش این که همانطور که بحران آب در خاورمیانه، یک مشکل چند جانبه و همه گیر است، حل آن نیز به همفکری و همکاری همه کشورهای منطقه احتیاج دارد و کشورهای منطقه باید به جای اندیشیدن به جنگ به صلح بیندیشند اکنون زمان آن است که فکرها تغییر کند، تعصب کنار گذاشته شود، و در این هلال بی‌حاصل برداری ایجاد گردد و به‌باید عنوان یک منبع حیات نگریسته شود، نه فقط به‌عنوان یک هدیه داده‌شده از طرف خدا. از راهنمایی‌های استاد گرامیم سرکار خانم دکتر ایران غازی، عضو هیئت علمی گروه جغرافیای دانشگاه اصفهان و دوست عزیزم آقای غلام‌عباس زارع که متوقم در ترجمه این مقاله بودند سپاسگزارم. □